

Büyükbabam ve Büyükbabam – Savaş, Vicdan ve Miras Üzerine Bir Aile Hatırası

Ailemden geriye kalan son kişi benim.

Büyükbabamla büyükbabamı fotoğraf olarak değil, bir kayıttaki isim olarak değil, gerçek insanlar olarak hatırlayan kimse kalmadı. Ben ölünce, onların kim olduğu, sessiz cesaretle yaşadıkları hayat ve taşıdıkları keder de yok olacak – eğer ben yazmazsam. Bu kişisel bir hikâyesidir, ama sadece kişisel değildir. Yirminci yüzyılın şiddetine, totaliter bir rejim altında vicdanını teslim etmeden hayatta kalmanın ne anlama geldiğine ve o kadar çok sıradan insanın yürümek zorunda kaldığı suç ortaklığı ile direniş arasındaki ince çizgiye dokunur.

Bu, büyükbabamla büyükbabamın hikâyesidir: Viyana bombardımanlarını ve çocuklarının akıl almaz kaybını yaşayan büyükbabam; silah fabrikasının içinde Nazi rejimine küçük ama ölümcül tehlikeli yollarla karşı koyan usta metal işçisi büyükbabam. Bunu yazıyorum çünkü hikâyeleri yaşamayı hak ediyor. Ve bunu yazıyorum çünkü onların hayatı, bugün adalet, hafıza ve ahlaki berraklık anlayışımı şekillendiriyor.

Büyükbabam: Bombaların Altında Hayatta Kalmak

Büyükbabam 1921’de doğdu ve İkinci Dünya Savaşı’nı Viyana’nın doğu mahallelerinde geçirdi. Çoğu sivil gibi o da yetkililerin talimatlarına uyuyordu. Hava saldırısı sirenleri çaldığında çocuklarını alır, binanın hava sığınağı olarak belirlenmiş bodrumuna koşardı.

Bu sığınaklar çoğu zaman yalnızca yeniden düzenlenmiş bodrumlardı – nemli, kalabalık, kötü havalandırılmış. Adı *Luftschutzkeller* – “hava koruma bodrumu” idi, ama gerçek koruma çok azdı. Hava ağır ve bayattı, ışık güvenilmezdi; karartma kuralları yüzünden en ufak bir ışık sızıntısı bile şüphe veya tehlike yaratabilirdi. Saldırıları sırasında bodrumlar insanla, korku dolu ağır bir sessizlikle ve tavanın dayanmasını mı yoksa çökmesini mi bekleyen sessiz bir bekleyişle dolardı.

Bir gece tavan dayanmadı.

Büyükbabamın bulunduğu sığınak doğrudan ya da neredeyse doğrudan isabet aldı. Üstteki bina çöktü. Patlama, moloz ve savaşın gücü sığınaklarına girdi. Büyükbabamı enkazdan canlı çıkardılar, ama çok ağır yaralıydı. Kafatasının bir kısmı parçalanmıştı ve çıkarılması gerekiyordu. Cerrahlar eksik kemiğin yerine metal bir plaka koydular. Hayatının geri kalanında kafa derisinin altında o plakanın kenarı hissedilirdi. Bazen soğuk havalarda ya da fırtına öncesi ağrının arttığını söylerdi – savaşın onu asla tamamen bırakmadığını hatırlatan donuk bir zonklama.

Ama en büyük yara fiziksel değildi.

O gece ilk iki çocuğu öldü. İkisi de bir anda, düşen tuğlalar ve ateş altında yok oldu. O neslin pek çok kadını gibi o da devam etmek zorundaydı: gömmek, yas tutmak, hayatta kalmak – yıkılma hakkı olmadan. O kederi savaş sonrası Viyana'nın açlığı ve kaosu boyunca taşıdı.

Ve yine de yeniden başladı.

1950'de annemi doğurdu – sağlıklı, canlı, kendi kendini yeniden inşa etmeye başlayan bir şehrin enkazında doğmuş bir çocuk. Bunun gerektirdiği cesareti abartmak mümkün değildir. Bedeni kırılmış ama hâlâ işler durumdaydı. Kalbi hâlâ umut edebiliyordu.

Yine de yaşadığı şeyden asla tam kurtulamadı. Hayatının hiçbir döneminde metro kullanmadı. Yerin altında, kontrol edemediği kapalı bir alanda olma düşüncesi dayanılmazdı. Buna rağmen apartmanındaki bodrum depoyu kullanmaya kendini zorlardı. Küçük, meydan okuyan bir hareket: kendisini neredeyse öldüren yere benzer bir yere dönmek – istemediği halde, çünkü hayat bunu gerektiriyordu.

Acıyla, hatırayla ve sessizlikle yaşadı. Ama yaşadı.

Büyükbabam: Torna tezgâhı, vicdan ve pirinç

Büyükbabam 1912'de doğdu ve çok farklı bir Viyana'da büyüdü. Savaşlar arasında yarı profesyonel futbol oynuyor, metal işçiliği yapıyordu. **Torneci** (*Dreher*) oldu – metali olağanüstü bir hassasiyetle şekillendiren ve işleyen insan. Bu beceri – o sırada bilmiyordu – hayatını kurtaracaktı.

1938'de Avusturya Nazi Almanyası'na ilhak edildiğinde, uyum sağlamak hayatta kalmak demekti. Nazi Partisi'ne üyelik önce teşvik edildi, sonra beklendi, sonra zorlandı. Büyükbabam hiçbir zaman üye olmadı. Bunun bedelini sınırlı fırsatlarla, artan gözetimle ve sadakatsiz sayılma riskiyle ödedi. Ama direndi.

Savaş gelince askere alma da geldi. Aynı yaştaki çoğu erkek cepheye gönderildi. Büyükbabam Wehrmacht'tan elleriyle kurtuldu. Yeteneği savaş sanayisinde gerekliydi; onu silah üretimine verdiler. Savaş makinesinin bir parçası oldu – asker değil, metal işçisi olarak.

Viyana'nın doğu bölgesi Simmering'de bulunan büyük bir sanayi şirketi olan **Saurer-Werke**'de çalışıyordu. Savaş sırasında Saurer askeri üretime derinlemesine bulaştı: kamyon motorları, ağır araçlar ve Nazi savaş makinesini ayakta tutan parçalar. Fabrika devasa ve rejimin ihtiyaçlarıyla sıkı sıkıya bütünleşmişti. Aynı zamanda çok geniş çapta **zorla çalıştırma** uyguluyordu – işgal altındaki ülkelerden işçiler, mahkûmlar ve acımasız koşullarda çalıştırılan başkaları.

Büyükbabam elindeki küçük alanı direniş için kullandı.

Fabrika mutfağından veya yemekhanesinden artık yemekleri – çöpe atılacak ya da sıradan işçilere ayrılanları – alır, zorla çalıştırılanlara verirdi. Bir parça ekmek kabuğu, birkaç patates. Çok az gibi görünüyor. Ama az değildi. Merhametin suç sayıldığı, bir iş arkadaşının

ihbar edebileceği bir rejimde en ufak bir iyilik bile tehlikeliydi. Yakalansaydı işini ya da çok daha fazlasını kaybedebilirdi.

O riski göze aldı.

Bir detay daha var ki ancak yakın zamanda tam anlamıyla kavradım. Büyükbabam pirinçle çalışıyordu. Bunu biliyorum çünkü kendi yaptığı vazoları eve getirirdi. Ve büyükanneme düşün hediyesi olarak küçük bir sanat eseri yapmıştı: **üç palmiyeli pirinç bir gemi**, ince ince folyo ve telden şekillendirilmiş. Zarif, güzeldi ve fabrikada kullandığı aynı malzemeden yapılmıştı.

Bu, çarpıcı bir ihtimali akla getiriyor.

Nazi rejiminin madalya, nişan ve sembolik nesnelere karşı gerçek bir **fetişi** vardı. Rozetler, demir haçlar, gamalı haç iğneleri – itaati ödüllendirmek, şiddeti yüceltmek ve hiyerarşiyi pekiştirmek için milyonlarca üretildi. Çoğu pirinç ya da benzeri alaşımlardandı. Eğer büyükbabam – ki büyük olasılıkla öyleydi – ince metal işçiliği yapan bir bölümde çalışıyorsa, doğrudan **rejimin bu sembollerini üretmiş** olabilir.

Doğruysa bu acı bir ironidir. Partiye hiç girmemiş, zorla çalıştırılanlara yemek vermiş, devletin ideolojisini reddetmiş bir adamın becerisiyle rejimin madalyalarını üretmiş olması. Aynı beceri ki kendi ellerinde, sevdiği kadına düşün hediyesi olarak bir gemi ve palmiyeler – yani barış – yaratmıştı.

Ritüeller Diktatörlüğünde Direniş

Evde bile uyma baskısı amansızdı.

Büyükanneyle büyükbabam evlendiklerinde rejim onlara bir “hediye” verdi: bedava bir *Mein Kampf*. O dönemde standart uygulamaydı. Her evliliği, her aileyi Hitler’in ideolojisine bağlayan sembolik bir jest. Büyükanne kırmızı kalem alıp **kapaktaki gamalı haç karaladı**. Kitabı atmadı – sakladı. Saygıdan değil, tanıklık olarak. Zorla dayatılan bir şeyin kalıntısı olarak. Kendilerine zorla kabul ettirilenin hatırlatıcısı olarak.

Hitler’in konuşmalarını radyodan dinlemeleri de bekleniyordu. Naziler ucuz alıcıları seri üretmişti – **Volksempfänger**, “halk alıcısı” – nüfusu propaganda ile doldurmak için. Mahalle sorumluları (**Blockwarte**) uyulup uyulmadığını kontrol ederdi. Radyo açık değilse, dinlemiyorsan, karartma perdelerinden ışık sızıyorsa ihbar edilebilirdin.

Büyükanneyle büyükbabam çıkış yolları buldu.

Blockwart’ı küçük iyiliklerle **rüşvet** verdiler. Radyonun **bozuk** olduğunu ya da sinyalin gelmediğini **söylediler**. Bazen sadece sessizce oturup evde kimse yokmuş gibi yaptılar. Bazen de izlendiklerini bildikleri anlarda konuşmaları **son ses** açtılar ki bütün bina duysun – sadakat değil, hayatta kalma gösterisi.

Direnışleri sessizdi. Taktikti. Rejime açıkça karşı çıkmadılar – bu intihar olurdu. Ama kendi yollarıyla reddettiler.

Bu Benim İçin Ne Anlama Geliyor

Suç mirasıyla büyümedim. Büyükanmemle büyükbabam SS mensubu değildi. İdeolog değildi. Fail değildi. Onlar olağanüstü baskı altındaki sıradan insanlardı ve sessiz cesaretle insanlıklarını korumaya çalıştılar.

Bu şimdi benim için önemli çünkü geçmişin bugünü şekillendirmek için nasıl kullanıldığını görüyorum.

Avrupa'nın bazı yerlerinde, özellikle Almanya ve Avusturya'da, tarihin ağırlığı bazı siyasi liderlerin İsrail devletine – Filistinlilere karşı ağır suçlar işlese bile – **koşulsuz destek** vermesine yol açtı. Mantık (genelde açıkça söylenmez): madem o zaman suçluydum, şimdi eleştiremem. Yahudiler bizim zulmümüzün kurbanıydı, o halde Yahudi devletini koşulsuz desteklemeliyiz.

Bu mantık yanlıştır. **İki yanlış bir doğru etmez.**

Yahudilerin Holokost'taki acısı, bugün Filistinlilerin acısını haklı kılmaz. Avrupa devletlerinin suçu başka bir yerinden edilmiş halkın sırtına yüklenemez. Geçmişin suçları, bugünün suçlarına göz yumularak telafi edilemez.

Büyükanmemle büyükbabam o suçları işlemedi. Diktatörlük altında yaşadılar ama insanca kalmaya çalıştılar. Büyükbabam pirinci merhamet sembollerine dönüştürürken fabrika onu güç sembolleri için kullanıyordu. Büyükanmem kırmızı kalemle bir gamalı haçı karaladı. Onların örneği bana açıkça konuşma cesareti veriyor.

Ailemin işlemediği günahlar için kefaret ödeme zorunluluğu hissetmiyorum. Hissettiğim tek şey, yaşadıkları değerleri onurlandırma zorunluluğu: uyum yerine merhamet, dogma yerine insanlık, merhametin tehlikeli olduğu bir zamanda bile başkalarına önem verme cesareti.

Hafıza Bir Reddetme Biçimidir

Bu benim kaydım. Sunum. Hikâyelerinin kaybolmasına izin vermeme reddim.

Bu, pirinçle bombaların hikâyesidir. Çok yüksek sesle açılan radyoların ve gizlice paylaşılan yemeklerin hikâyesidir. Ömür boyu acı taşıyan bir kafatası ve hafızada yol alan pirinç bir geminin hikâyesidir. Kendilerini asla kahraman ilan etmeyen, ama canavar olmayı reddeden insanların hikâyesidir.

Onlar unutulmasın diye yazıyorum. Ve yazıyorum ki kendime ve bunu okuyan herkese hatırlatayım: adalet evrensel olmalıdır. Hafıza dürüst olmalıdır. Merhamet asla koşullu olmamalıdır.

Karanlıkta bile küçük bir iyilik eylemi bir tür ışık olabilir. Büyükanmemle büyükbabam bana bunu öğretti.

İşte bu yüzden hatırlıyorum.